

HYVINVOINTIVALTIO KRIISISSÄKÖ?

Neljätoista Stakesin ja muiden laitosten tutkijaa on julkaissut kirjan, jolla he jatkavat 1990-luvun alkupuolen laman synnyttämää köyhyystutkimusta. Sitä tekevät aihepiiristä kiinnostuneet siellä täällä ennen muuta maamme yliopistoissa, mutta varsinaista valtavirtatutkimusta se ei ole. Tämän tosiasian voi välillisesti lukea myös puheena olevasta teoksesta, jonka kirjoittajat itsepintaisesti pitävät kiinni hyvinvointivaltion käsitteestä eivätkä ole siirtyneet käyttämään yleisluonteisempaa ja ehkä myös epäselvempää sanaa hyvinvointiyhteiskunta. Samalla koko tekijäkunta on häivyttänyt miltei täysin pois politiikan konkreettisena ilmiönä, Suomen puolue-elämän, hallitukset jne. Ehkä se on ollut tarpeen, mene ja tiedä.

Teos jatkaa sitä Stakesin perinnettä, jonka mukaan yhteiskunnallisten ongelmien polttavuus ei oikeuta yksinkertaistuksiin eikä edes hyvää tarkoitaviin kärjistyksiin. Muistan esim. Jouko Karjalaisen joskus tv:ssä vastanneen provokatiiviseen kysymykseen samalla mitalla, mutta tästä kirjasta en esimerkkejä löydä.

Kirjan toimittajat avaavat teoksensa jakamalla sen artikkelit – 14 niitakin on – viiteen osaan. Ensimmäisessä jaksossa tarkastellaan, miten Suomi virallisesti pärjää ja kuinka hyvinvointivaltio on päätehtävässään toiminut. Seuraava osa avaa ikkunan ”toiseen tietoon” tai, jos niin haluamme, toiseen todellisuuteen. Kolmas kokonaisuus on nimetty sanoin Uusia ja vanhoja ongelmia Suomesta. Neljäs jakso kysyy, miten syrjäytymistä on tutkittu ja viides sisältää kokeiluja ja ekskursioita.

”Yhteiskuntatieteelle on vaikeaa sanoa hiukankaan monimutkaisista asioista mitään varmaa”, huomauttavat kirjan toimittajat avausluvusaan. Tätä periaatetta tekijät myös noudattavat, eivät kuitenkaan niin pitkälle, että he eivät uskaltaisi väittää mitään. Hannu Uusitalo viittaa Euroopan unionin tapaan mitata köyhyyttä: köyhä on henkilö, joka asuu sellaisessa kotitaloudessa, jonka käytettävissä oleva tulo kulutusyksikköä kohti on vähemmän kuin puolet väestön mediaanista. Noin mitattuna suomalaisten köyhyysaste säilyi tai jopa aleni laman aikana. Tätä voi pitää vaikkapa epäsuorana tunnustuksena Esko Ahon hallitukselle, mutta myös lähtökohtana podiskelulle, jossa mietitään köyhyysasteen mittaamisen ongelmia. Kielämättä minua kyllästyttää vertailu, jossa Suomi kohotetaan lähes tulonjaon mallimaaksi – mitä muut EU-maat silloin ovat? –, mutta puheena olevasta kirjasta en sitä löydä.

Veli-Matti Ritakallion mukaan Pohjoismaissa köyhyysaste on hieman alle viisi prosenttia, Keski-Euroopassa noin 7,5 prosenttia, Kanadassa 10 prosenttia, Englannissa noin 12,5 prosenttia ja Yhdysvalloissa peräti 17,5 prosenttia. USA:n tilanne Suomessakin tunnettaneen, vaikka siitä ei paljon puhuta, mutta Kanadan luvut hieman hämmästyttävät. Teoksesta en löydä kiistatonta näyttöä siitä, perustuvatko maiden väliset suuret erot juuri EU:n malliin eli suhteellisuuteen. Varmaa kuitenkin lienee se, että erot ääripäiden välillä kertovat jotakin olennaista erityyppisistä yhteiskunnista.

Matti Heikkilä rohkenee puuttua eräänlaiseen peruskysymykseen, ku-

ka on köyhä. Hänen mukaansa jo klassiseksi esimerkiksi kelpaa Olli Kankaan ja Veli-Matti Ritakallion vuonna 1996 toimittama teos Kuka on köyhä?. Omassa artikkelissaan tekijät sovelsivat samassa aineistossa rinta rinnan viittä erilaista operalisointia: suhteellista tulomittaa, yhteisesti hyväksyttyä eli konsensuaalista köyhyyskäsitettä, subjektiivista niukkuuden kokemista, ylivelkaisuutta sekä toimeentulotuen saamista. Päättulos oli, että eri väestöryhmät määrittyivät köyhiksi köyhyyden käsitteen ja mittarin mukaan: ryhmien välinen päällekkäisyys oli yllättävän vähäistä. Tämä tuo mieleen Jouko Karjalaisen käsitteet tulo- ja menoköyhät, joista ensiksi mainitut ovat vaikeuksissa liian pienten tulojensa vuoksi ja jälkimmäinen ryhmä siksi, että sen tulot eivät mitenkään riitä menoihin.

Näin ehkä lähestymme köyhyyden ydintä. Ei ole olemassa mitään vakioituja tulo- ja menoeriä, jotka ehdottomasti määrittäisivät köyhyyden. Köyhälle helsinkiläiselle esim. perintönä saatu yksiö antaa perusturvallisuuden ja riippumattomuuden asumistuen muutoksista, jotka usein ovat olleet huononnuksia. Kaksi perintönä saatua yksiötä on taas suuri ja arvokas lisä, kenties niin merkitsevä, että perijää ei enää voidakaan pitää köyhänä.

Kirjassa noita asioita sivuaa Pirkko-Liisa Rauhala. Hänen mukaansa järjestelmäkeskeiset ratkaisuyritykset eivät ole tavoittaneet sitä arkielämän monimutkaisuutta, jossa ongelmat syntyvät, kehittyvät ja säilyvät. Sannalla järjestelmäkeskeinen kirjoittaja saattaa tarkoittaa juuri jäykkää markkakohtaisia avun antamisen norme-

ja, joita yhden kaupungin sosiaalivirasto yleisen käsityksen mukaan kunnioittaa ja toisen kaupungin virasto suostuu ylittämään.

Mutta miksi köyhät ovat suomalaisenkin yhteiskunnan ongelma? Kai ainakin siksi, että heitä sopii aina epäillä. He ovat potentiaalisia tulojensa ja omaisuutensa salaajia, jotka keplottelevat itselleen asiattomasti sosiaalista tukea. Tätä asiaa on monet kerrat vaadittu tutkittavaksi, kun taas asian käänteisilmiötä eli laillisten tukien käyttämättä jättämistä en ole havainnut käsitellyn esim. suurten sanomalehtien pääkirjoituksissa. Kuitenkin tutkimusten paljastamat alustavat arvioluvut osoittavat jälkimmäisen asian suuruusluokan täysin toiseksi kuin edellisen; asiattomien etujen osuus oli alle prosentin laillisten tukien käyttämättä jättämisestä, mikä kyllä oli suuri yllätys esim. itselleni.

Nyttemmin on vaadittu tutkimusta, jossa kansalaisilta kysyttäisiin, tuntevatko he sosiaalipummeja eli asiattomien etujen nostajia. Ehkä sellainen myös tehdään, ja tehtäköön vain. Nimenomaan pienellä paikkakunnalla on helppo tuottaa lukuja, joiden mukaan esim. puolet väestöstä on havainnut sosiaalipummeja. Ongelma piilee siinä, että he kaikki kenties ajattelevat samaa tapausta: miestä, joka ei tee työtä mutta esiintyy useasti humalassa jopa keskellä päivää; kiistaton pummihan siinä. Joku on saattanut kuulla miehen laillisesta perinnöstä, jota hän kantaa erä erältä Alkoon.

Annan ilmi poliisille jokaisen, jota epäilen sosiaalipummiksi, sanoi tv-keskustelussa tamperelainen alan työntekijä. Sosiaalivirasto oli antanut hänelle erityistehäväksi keplottelijoiden paljastamisen, ja sitä hän teki ansiokkaasti. Laittomista eduista erityistä huolta kantaville poliitikoille ja muille kansalaisille hän ei kuitenkaan kelvannut esikuvaksi, koska hän kertoi myös, että hänen löytämänsä työntekijät liittyvät paljolti harmaaseen talouteen, josta taas vastaavat työnantajat.

Aitoja sosiaalipummeja halutaan rangaista, selvähän se. Kirjasta löytää selityksen sille, miksi köyhiä suomalaisia tai siis syrjäytyneitä ei varsinaisesti pelätä, ts. heidän ei nähdä tai epäillä olevan uhka koko sivilisaatiollemme. Nikolas Rosen mukaan aiempi sosiaalinen näkökulma yhdisti ja subjektivoi, kun taas sen murtuminen syrjäyttää ja itsenäistää. Syrjäytyneet ovat todella "syrjässä" eivätkä ole vaara niille arvoille, joita uhmasi aiempi käsite "alin kymmenes", työkyvyttömät ja rappiolla olevat. Heidän kyvyttömyytensä tai haluttomuutensa astua identiteettipeliin ei uhkaa yhteiskunnallisen järjestyksen oikeutusta; sen sääntelymekanismit on hajautettu ja se perustuu pikemminkin valinnan ja vapauden kuin pakon ja kurinpidon normeihin.

Rosen tulkintaa tukee Suomessa tapahtunut poliittisen puoluekartan muutos. Kukaan ei taida enää pelätä kilttiä hallituspuoluetta vasemistoliihtoa, vaikka sen menneisyys

antaa aihetta hilpeään pilailuun.

Stakesin tutkijoiden kirja valaisee monia asioita ja pakottaa yhden ja toisen lukijan pohdiskeluun. Kirjan antia voitaisiin täydentää kohdeharkilla haastatteluilla, joiden polttavimmat kohteet olisivat "toisen tiedon" haltijat, seurakuntien ja muiden yhteisöjen ruokajonoissa seisijat, sekä maastamme aiemmin puuttuneen ilmiön, periytyvän työttömyyden ja köyhyyden kierteeseen joutuneet. Edellisistä ovat Jouko Karjalainen ja Saija Järvinen keränneet tarkalla silmällä havaintoja, mutta pidättyneet haastatteluista. Jälkimmäistä teoksessa lähinnä vain sivutaan.

Stakesin ei mielestäni pidä millään syyllä pelätä mahdollista tarkastusta, jonka ainakin yhtenä motiivina taitaa olla nykymaailmaan huonosti sopiva köyhyyden ja syrjäytymisen synnyttämä huoli. Näistä ilmiöistä kiinnostuneitakin on, vaikka ei ehkä kovin paljon. Rohkenen epäillä, että erinomainen europarlamentaarikkomme Piia-Noora Kauppi ei juuri puheena olevaan kirjaan ehdi tarttua.

PERTTI HEMÁNUS

MATTI HEIKKILÄ & JOUKO
KARJALAINEN (TOIM.)
KÖYHYYS JA HYVINVOINTI-
VALTION MURROS
HELSINKI: GAUDEAMUS,
2000
284 s.